

KAPİTALİZM NEDİR?

AKİF AVCI

ÖZET

Kapitalizmin felsefi ve ekonomik temelleri nelerdir? Tarih boyunca hangi olaylar ve gelişmeler bu sistemin varlığının devam etmesini sağlamıştır? Kapitalist bir toplumda insanlar nasıl özgür olabilir? Sosyalist bir toplumda insanlar birer köle midir? Devlet müdahalesini dışlayan “laissez faire” prensibini temel alan bir sistemin devletle arasındaki ilişki nasıldır ve piyasa nasıl işlemektedir? Nasıl bir sistem devam edebilmek için krizlere ve büyük felaketlere ihtiyaç duyabilir? Büyük şehirler ve bu şehirlerdeki büyük cadde ve bulvarlar nasıl olur da bir siyasi ideolojinin dayatması olarak kullanılabilir? Yukarıda sorduğumuz sorulara ve daha fazlasına cevap arayacağımız ve kapitalizmin ne olduğu üzerine açıklamalar yapmaya çalışacağımız bu çalışmada, öncelikle kapitalizmin kökenini ve hangi şartlar altında ve siyasi zeminde ortaya çıktığını anlatmaya çalışacağız. Daha sonraki bölümlerde kapitalizmin insan yaşamı ve ekonomik hayat üzerindeki etkileri üzerinde durulacak, emek ve karakter üzerindeki yansımalarına yer verilecektir. Bu konulara değinildikten sonra, kapitalist bir toplumda özgürlük, sosyal hayatın koşulları ve kapitalizmin modernleşme ve postmodernizmle arasındaki bağ üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kapitalizm, Modernleşme, Post Modernizm ve Sermaye Birikimi.

BÖLÜM I

Kendi Etiyle Beslenen Canavar

Kapitalizmin Ortaya Çıkışı

Kapitalizmin ortaya çıkmasında 3 önemli olgudan bahsedebiliriz; sermaye birikimi, artı değer ve ulusal pazarların oluşması sonucunda yeni pazarlara duyulan gereksinim.

Karl Marx Kapital’de “Kapitalist sistemin yolunu açan süreç emekçinin elinden üretim araçlarının sahipliğini alan süreçten başkası olamaz”¹ der.

Kapital kelime manası ile sermaye demektir. Kapitalizm ise liberal ekonomik temele üzerine kurulmuş ve üretim araçlarının toplum ya da devlet tarafından değil belirli bir zümre tarafından kontrol edildiği bir sistemdir. Bu sistem merkantilist ekonomik modele bir tepki ve ayrıca zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır. Kısaca kapitalizm emeğin, toprağın, paranın ve sermayenin metalaşmasını savunan bir üretim sistemidir.

Kapitalist üretim tarzına geçiş bazı Akdeniz ülkelerinde 14. ve 15. yüzyılda görünse de asıl başlangıcı 16. yüzyıldır.² Bu sistem Avrupa’da ortaya çıkmış bir sistem olmasına rağmen ortaya çıkma koşullarını Amerika kıtasının keşfedilmesi ve Amerika kıtasından Avrupa’ya akın akın gelen değerli madenler ve ucuz iş gücü potansiyeli oluşturmuştur. Amerika kıtasına ilk giden Avrupalılar oradaki yerel halkı hem kendi öz mülklerinden etmiş hem de adaya getirdikleri hastalıklar ve çalışma şartlarının aşırı derecede zorluğu nedeniyle hayatlarını kaybetmelerine neden olmuşlardır.³

Kapitalist üretim sisteminden önce var olan ekonomik sistemde (feodalizm) üretim kar amaçlı değil daha çok geçimlik üretime dayanır. Toprağın mülkiyeti kendisine ait olmayan emek sahibi, efendisi için çalışır ve efendisi de onun gıda ve güvenlik ihtiyacını sağlardı. Bu üretim sisteminde ticari amaçlar yoktu ve emek gücü, köle olarak görülürdü. Feodalizmin yıkılmasına sebep olan sebeplerden bazıları, burjuvazinin yani ticaretle uğraşan insanların giderek artması, aşırı sermaye birikimi ve karını maksimize etmeye çalışan insanların ortaya

¹ Marx, Karl, Kapital, Sözde İlkel Birikim, çev. Alaattin Bilgi, Eriş Yayınları, s 679

² Marx, a.g.e., s. 680

³ Galeono, Eduardo, Latin Amerika’nın Kesik Damarları, çev. Atilla Tokatlı, Roza Hakmen, Çitlembik Yayınları, İstanbul, 2006, S.33

çıkmaya başlaması olmuştur. Latin Amerika'dan getirilen madenler ülke içerisinde kullanılmaya sermaye birikim sürecinde önemli bir rol oynamıştır. Zamanla, İspanya başta olmak üzere Portekiz ve İngiltere bu ürünleri kendi iç pazarlarında tüketemez hale geldi. İç piyasada ise İngiltere'de durum farklıydı. Toprak sahibi köylüler bağımsız bir şekilde üretim yapmaya başlamışlardı, yasa koyucular ve Ortaçağ Avrupası'nın en önemli aktörlerinden birisi olan kilise çıkardıkları yasalarla bunların önüne geçmeye çalışmaktaydı. 15. Yüzyılın son çeyreğinden başlayan bu yasaların devamı ve en önemli olanı ise 1834 de İngiltere'de "Speenhamland Yasası"⁴'nın kaldırılması idi. Bu yasaların çıkarılmaya çalışılmasının, toprak çitleme hareketlerinin ve İngiltere'de yoksulları ve çalışmayan kesimi korumaya yönelik yasa ve düzenlemelerin kaldırılmaya çalışılmasının amacı "özgür bir emek piyasası" oluşturmaktı. Kısacası, emeğin metalaşması, yani piyasada alınıp satılabilir mal olması, bu dönemde başlamıştır. Köyden kente göçlerin başlaması ve fabrikaların 'özgürleşen emek sahiplerine' ihtiyaç duymaktaydı. Kapitalist üretim tarzının başlaması ve giderek oluşmaya başlayan sermaye birikiminin temelini oluşturan emeğin bir meta haline gelmesi durumu şüphesiz insanların çalışma saatlerindeki aşırılık ve çalışma koşullarının zorluğu ile birleşince dayanılmaz bir hal aldı. Oluşan yeni sistemde krallar yerini sanayi sınıfına bıraktılar ve giderek artan kamu borçlanmaları ile zenginleşen bankerler gün yüzüne çıkmaya başladı.

Yukarıda zikrettiğimiz olayların akabinde ve Avrupa'da özellikle İngiltere'de sanayinin gelişmeye başlaması ile bir iç pazar yaratılmış ve fabrikalarda yapılan üretimler tüketimden fazla boyutlara ulaşmaya başlamıştı. Demiryolunun icadı, buhar gücüyle çalışan makinelerin gelişmeye başlaması ve sanayi devriminin temelinde yatan üretim aletlerinin mucizevi denecek şekilde ilerlemesi⁵ ile oluşan bu aşırı üretim başka pazarlara sunulmalıydı. Bu sebeple devletin müteşebbisler üzerindeki baskısı azalmalı ve merkantilist sistem değişmeli idi. ⁶Müteşebbislerin üzerindeki bu baskıların kalkması liberal ekonomik felsefenin yardımı ile olacaktı. Liberal ekonomik sistemin babası olarak adlandırılan Adam Smith *Ulusuların Zenginliği* adlı kitabında ortaya attığı fikirler ile bu başlangıcın fitilini ateşlemişti. Adam Smith'in görüşüne göre insan akıllı bir varlıktır ve ekonomik düşünür yani insan "homo economicus" dur. Bu tezin sonucunda kapitalist üretim sisteminin insanların üretimi yaparken geçimlik değilde satmak için yapması gerektiği algısı oluşmaya başlamıştı ve dünya tarihi boyunca insanlar bu şekilde üretim yapmışlardı. Bu görüşe karşı çıkan Karl Polanyi Batı

⁴ Ayrıntılı bilgi için bakınız, Karl Polanyi , Büyük Dönüşüm, çev.Ayşe Buğra, İletişim yayınları, İstanbul,1984, s. 125-135

⁵ Polanyi, a.g.e, s. 73

⁶ Merkantilist sistem ham madde ithalatı, mamül madde ihracatı ve değerli madenlerin ülke içerisinde tutulması esasına dayalı idi.

Malinezya halkının ekonomik faaliyetlerinde herhangi bir maddi kazanç gütmeden karşılıklık esasına dayalı bir üretim sistemi ve yeniden dağıtım modeli geliştirdiklerini savunmaktadır.⁷

Kapitalizimin doğuşu hiç şüphesiz dünya sisteminde yeni sömürge alanları bulma yarışını da gündeme getirdi. Bu sömürge bulma yarışından en zararlı çıkan halklar ise Latin Amerika yerli halkları olmuştur. Sermaye birikimi ve iç pazarın oluşturulmasına öncülük eden Latin Amerika kaynakları buralarda yaşayan insanların hayatlarından daha değerli olan yaşam onurlarına ve kendi topraklarının sahibi iken köle durumundan daha aşağı bir statüye düşmelerine sebep olmuştur.⁸ Başta altın olmak üzere, şeker, kahve, kakao, gümüş, pamuk ve kauçuk gibi bir çok yer altı ve yer üstü kaynakları burada halkların elinden alınmış ve ulusal pazarın oluşmasına ve kapitalizmin gelişmesine hizmet etmiştir. Portekiz, Hollanda, İspanya, İngiltere ve Fransa bu topraklarda bir güç mücadelesine girmişlerdi ve şüphesiz bu durumdan mağdur olanlar yine yerli halk olmakta idi. Bu sömürge yarışından istediği payı alamayan ülkelerin çıkarlarının çatışması sonucu patlak veren 1. Dünya Savaşı ve o dönemdeki gelişmelere ileriki bölümlerde değineceğiz. Şimdi kapitalist sistemin temelinde yatan ve oluşmasında ana noktalardan birini teşkil eden “artı değer” kavramı üzerinde duracağız.

Artı değer

Kapitalist üretim sistemine geçilmesi ile emek sahibi artık özgürdü ancak bu özgürlük emeğini kime satacağı noktasında idi. Artı değer kavramı Karl Marx’ın literatüre kazandırdığı bir kavramdır ve kapitalist üretim sisteminde sermaye sahibinin kazancını nasıl sağladığı noktasında bize daha önce değinilmemiş ipuçları ve veriler sunmakta gayet başarılı bir tespittir. Kapitalist üretim sisteminde emek artık pazarda değeri olan bir meta haline gelmişti ve insanlar artık kendi ihtiyaçları doğrultusunda değil; ticarete konu olan ürünleri üretmek ve gelir elde etmek için çalışmak zorunda bırakılmışlardı. Çünkü kendilerine ait herhangi bir üretim aracı kalmamıştı ve satacak tek şeyleri sahip oldukları emekten başka bir şey değildi. Bu yeni üretim sisteminde artık kapitalist satın aldığı emeğin sahibidir ve onu istediği doğrultuda kullanabilmektedir, emek artık ticarete konu olan bir meta haline gelmiştir ve emek üzerinde emek sahibinin bir hakkı kalmamıştır.

Üretim sürecinde emek bir değer yaratmaktadır. Ancak kapitalist asıl karını artı değer üzerinden yapmaktadır. Peki, nasıl artı değer üretilcekti? Kısaca şu şekilde açıklayabiliriz: bir ürünün üretilmesi için bir işçi toplam 10 saat çalışmaktadır. Bu ürün piyasada 100 TL’ye

⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz, Polanyi, a.g.e., s. 90-93

⁸ Latin Amerika halklarının yaşadığı sıkıntıların detayları için bkz., Galeono, a.g.e

satılmaktadır. Yani işçi her bir saat çalışması karşılığı 10 TL'lik değer üretmedir. Ürünün satışından elde edilen miktardan işçi 20 TL ücret almaktadır. Geriye kalan 80 TL ise kapitaliste gitmektedir. İşçi aldığı ücretinin karşılığında aldığı miktarın karşılığında 2 saat çalışması gereken işçi, bu iki saatten sonra çalıştığı her dakika kapitalistin artı değeri için çalışır. Üretim süreci sonunda emeğe verdiği değerden daha fazlasını kendisi için kullanan kapitalist artı değer oluşturmuş ve artık sadece alıcı değil piyasa da satıcı durumuna da gelmiştir.⁹

Artı değer üretimi, ve bu artı değer üzerinden kazancını maksimize etmeye çalışmak ,kapitalist üretim sisteminin temel noktalarından birini teşkil etmektedir. Bu kavramlara değindikten sonra kapitalizmin teorik ve felsefi boyutlarını bu sisteme tepki olarak üretilen düşünce akımlarını karşılaştırmalı bir şekilde inceleyeceğiz

BÖLÜM II

Liberalizm ve Sosyalizm Ekseninde Kapitalizmi Değerlendirmek

Bu bölümde kapitalizmin dayandığı teorik ve felsefi boyutları ve bu düşünce akımlarına karşı ileri sürülen eleştirilere değinilecektir. Ayrıca bu bölümde tarihte bu sistemlerle yönetilen ülkelerin durumları ve bu düşünceleri benimseyen yazarların görüşleri üzerinden değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Özgürlük mü, kölelik yolu mu, yoksa ezilenlerin iktidarı mı ?

Bir devletin serbest ticaret için gerekli koşulları sağlamasından önce korumacı davranması gerekir, şayet henüz kendi sanayisinin oluşturamamış ve büyük oranda dışa bağımlı bir ekonomiye sahipseniz serbest ticaret sizin için bir intihardan daha elim sonuçlar doğurabilir.

*“Şimdiye kadarki bütün toplumların tarihi, sınıf mücadelelerinin tarihidir”*¹⁰ denmektedir Kömünist Manifesto’da. Kapitalist sistemin ortaya çıkmasından sonra hiç şüphesiz bu sisteme karşı tepkiler ve ayaklanmalar oldu ve bu tepkilerin en bilinen temsilcisi de Karl Marx’tı. Marx’ın sınıf mücadelesi şeklinde cerayan ettiğini iddia ettiği insanlık

⁹ Artı Değer kavramı için bakınız, Marx, Karl, Kapital, Cilt 1, s. 180-200

¹⁰ Marx, Karl, Engels, Friedrich, Kömünist Manifesto, çev. İlhan Erman, 2008, s.32

tarisinin son yıllarda yaşadığı en büyük tartışma ‘*liberal bir yapılanma mı yoksa sosyal bir yapılanma m*’ sorusu üzerinden devam etmiştir.

Liberal ekonomik sistemde devlet piyasadan elini çekmeli ve sadece gece bekçisi görevi üstlenmelidir. Ayrıca serbest piyasanın işlemesi de bu sistemin vazgeçilmez önkoşullarından birisini oluşturmaktadır. Kapitalizmin temelinde yatan ve sermaye birikimini başka pazarlarda satmak için gerekli olan serbest piyasa sistemi, sınırlardan geçerken herhangi bir kısıtlamaya takılmayan bir dış ticaret sistemi yaratılmasına zemin hazırlamıştır. Kapitalizmin gelişmesinde ve ilerlemesinde öncül rol oynayan Avrupa ülkeleri ve bu ülkelerde ortaya çıkan düşünce akımları hem bu sistemi destekler nitelikte hem de bu sisteme eleştiriler getirir niteliktedir.

Milton Friedman insanın özgür olabilmesi için öncelikle ekonomik açıdan kendine yeterli olabilmesi gerektiğini vurgulamaktadır ve ekonomik özgürlüğün siyasi özgürlüğün ön koşulu olduğunu savunmaktadır. Ekonomik olarak özgür olma olanağına sahip sistemin de kapitalizm olduğunu vurgulamaktadır.¹¹ Friedman’ın bu görüşlerini büyük bir yalan olarak adlandıranlar olduğu gibi çok uluslu şirketlerin her yerde özgürce faaliyet göstermesi için bir kılıf hazırladığını ileri sürenler de vardır.¹²

Kapitalizm gerçekten de Friedman’ın bahsettiği gibi özgür bir sistem midir? Ayrıca devletin ekonomide oynadığı rol Friedman’ın bahsettiği gibi sadece düzenleyici bir etkiden mi ibarettir? İnsanlara zorunlu bir şekilde yaşlılık sigortası yaptırılması özgürlüğe engel midir? Bu soruların cevabı elbette kimin tarafından bakıldığına göre değişmektedir ve ekonomi içerisinde devletin rolünün ne olduğu karmaşına bir cevap niteliğindedir. Baktığımız taraf müteşebbis yani kapitalistin tarafı ise bu sounun cevabı, evet, kapitalizm sermaye sahiplerinin özgürlüğü için ideal bir sistemdir ve gümrüklerden geçerken herhangi bir kısıtlamaya tabi kalmamaları onlar açısından özgürlüklerinin en önemli yapı taşıdır. Ancak baktığımız taraf “*gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelerin*” ya da emek sahibinin tarafı ise, hayır, bu sistem sadece ayrıcalıklı bir sınıf için özgürlük istemektedir. Çünkü gelişmiş kapitalist ülkeler kendi ürünlerini başka pazarlara sunarken herhangi bir kısıtlamaya tabi tutulmazken, başka ülkeler bu ülkelerle ticaret yapmaya kalkıştıklarında, gümrük tarifeleri ve kısıtlamalar ile karşılaşmaktadır.

¹¹ Friedman, Milton, Kapitalizm ve Özgürlük, çev. Doğan Erberk, Nilgün Himmetoğlu, Plato Yayınları, İstanbul, 2011

¹² Klein, Naomi, Şok Doktrini Felaket Kapitalizminin Yükselişi, çev. Selim Özgül, agora Kitaplığı, İstanbul, 2010, s21-26

Serbest ticaretin gelişmeye öncülük edeceğine dair karşı tezi savunanlar ise şu görüşleri paylaşmaktadır. Bu teze göre, devletin piyasaya müdahalesinin sınırlı olması küçük ülkelerin sömürülmesini daha da kolay bir noktaya getirmiştir. Ayrıca, bu tezin en önemli savunucularından Hayek, serbest piyasaya bir kere müdahale edildi mi sonu gelmez der ve piyasanın işlemesi için devletin müdahalesinden ari olması gerektiğini savunur. Liberalizmin altın kuralı olan “*laissez faire, laissez passer*” (bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler) ilkesi piyasa sisteminin devlet müdahalesine karşı olduğunu ve kapitalist bir sistemde devletin ticari faaliyetlere kısıtlama getirmemesi gerektiğini savunur. Ancak bu yukarıda da bahsettiğimiz gibi “*daha eşit olan devletler*” için geçerlidir. Bu sistemin diğer önemli argümanını Karl Polanyi şöyle açıklamaktadır

“Laissez faire ilkesi 1820’lere gelindiğinde üç klasik ilkeyi temsil etmeye başlamıştı: emek piyasası, altın standardı ve serbest ticaret.”¹³

Kapitalist sistemi anlamak için serbest ticaret sisteminin hangi ülkelerde ne zamandan beri uygulanmaya başladığını analiz etmemiz gerekmektedir. Avrupa’da ortaya çıkan laissez faire ilkesi biriken sermayenin diğer ülkelere aktarılmasında oluşan engellerin kaldırılması anlamına gelmekteydi. Sanayinin gelişmesi ve fordist üretim tarzına¹⁴ geçiş ile birlikte ortaya çıkan bu sermaye birikimi korumacı politikalar izleyen ülkelere satılamazdı hiç şüphesiz ve bunun önündeki bütün engeller kaldırılmalıydı ve kaldırıldı da. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi intihar etmek isteyen ülkeler aranıyordu ve bulundu. Kısacası bu intihar komandoları gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkeler oldu.

Kapitalist bir toplumda insanlar kendi çalışacakları işi kendileri seçebilmektedir ve onların adına karar veren bir otorite bulunmamaktadır ve özgürlüğü istediği işte çalışmak olarak değerlendiren Hayek¹⁵ de Friedman gibi ekonomik özgürlüğün siyasi özgürlük için vazgeçilmez bir unsur olduğunu belirtmektedir. Zaten Friedman bu görüşünü hocası olan Hayek’ten almıştır. Liberal bir sistemin özgürlük için ideal bir ortam sunduğu savunan Hayek, bu sistemi eleştiren ve alternatif olarak sunulan sosyalizmin kölelik içerisinde insanlara özgürlük sunduğunu söylemektedir. Hayek’in görüşlerine geçmeden önce karşı savını oluşturan sosyalist düşüncenin ne manaya geldiğine değinmemiz gerekmektedir.

¹³ Polanyi, a.g.e, s 196-197

¹⁴ Fordist üretim: Amerika’da ki Ford fabrikalarında ortaya çıkan , kitlesel üretim ve kitlesel tüketime dayalı ve standart üretim modelini benimseyen bir sistemdir.

¹⁵ Hayek, Friedrich von, Kölelik Yolu, çev. Turhan Feyzioğlu, Atilla Yayla, yıldırım Arsan, Liberte Yayınları, Ankara, 2010, s.149

Kapitalist sistemin nasıl işlediği noktasında ortaya attığı fikirlerle literatürde önemli bir yer edinen Karl Marx ve Engels, sınıfsal ayrılıkların olmadığı, üretim mekanizmaları üzerinde özel mülkiyet olmayan, üretim ihtiyaca binaen yapıldığı bir sistem öngörmüşlerdir.

“ *Avrupa’da bir hayalet dolaşıyor- komünizm hayaleti-*”¹⁶ cümlesi ile başlayan komünist manifestoda tarih boyunca süregelen üretim sistemlerine değinilmiş ve mevcut kapitalist üretim sisteminin yıkılması ve komünist topluma geçiş için ipuçları verilmiştir. Avrupa’da yansıtıldığı gibi komünizmin bir baskı toplumu oluşturmayacağı ve aksine insanların gerçek manada eşit olacağı bir sistemin odak noktalarına değinilmiştir. Mevcut sistemde işçilerin nasıl sömürüldüğünü yukarıda anlatmıştık ve kapitalist sistemin devam etmesi için ileri sürülen görüşler bu manifestodan sonra daha çok anti-komünist ve anti-sosyalist perspektif üzerinden devam edegelmiştir. Sosyalist devrimin gelişmiş burjuvazisi nedeniyle İngiltere’de ortaya çıkacağını ileri süren Marx’ın görüşleri karşılıksız kalmayacaktı tabi ki. Avrupa’da, özellikle İngiltere’de, giderek taraftar toplamaya başlayan sosyalist düşüncenin yaygınlaşmaması için Hayek ‘Kölelik Yolu’ adlı kitabını yazmıştır. Şimdi karşılaştırmalı bir şekilde bu iki görüşü inceleyebiliriz.

Sosyalist toplumdaki işçinin özgür bir şekilde karar veremeyeceği, üretimi kimin için yapacağı ve bu işte çalışmasına kimin karar vereceği noktasında sorular soran Hayek, liberal bir sistemde insanların hangi işte isterse çalışabileceğini ve özgür tercihler yapabileceğini savunur. Bütün yetkileri eline geçiren bir iktidarın giderek daha baskıcı olacağını ve ulusal menfaatler adı altında faşist bir sisteme dönüşeceğini savunur. Sosyalizmin, faşizmin ve nasyonel sosyalizmin anası olduğunu ileri sürer. Almanya’daki nazi hareketinin sosyalist düşünceden kaynaklanan bir akım olduğunu ileri sürmektedir.¹⁷

Marx’ın tüm toplum için en faydalı sistem olarak gördüğü ve insanların sömürülmekten kurtaracağını iddia ettiği sistemi kölelik olarak adlandıran Hayek iktidarın suistimale yatkın olduğunu ileri sürmektedir ve sosyalizmin mutlak iktidar demek olduğunu ileri sürmektedir. Marx ise iktidar değil iş bölümü üzerine kurulacak bir sistem tahayyül etmekteydi. Planlı bir ekonomi ve dünyadaki ezilenlerin iktidarda olduğu sınıfsız bir toplum istemekteydi. Bu görüş doğrultusunda da Komünist Manifesto’nun son sözcükleri şu şekildedir:

¹⁶ Marx, Engels, a.g.e., s.31

¹⁷ Hayek, a.g.e., s. 169

“ Bütün ülkerin işçileri, birleşiniz ”.¹⁸

Kapitalizmin temelinde yatan teorik ve felsefi temellere ve bu teorilere karşı ileri sürülen görüşlere ve teorilere değindikten sonra şimdi bu sistemin devam etmesi için dünya çapında girişilen eylemlere bakmamız gerekmektedir.

BÖLÜM III

“İstesen de İstemesen de”

Kapitalist sistemin zararına olan ve tabi ki ilerlemesinin önünde en büyük engel olan sistem, planlı, kalkınmaya dayalı ve milli bir ekonomik sistemdir. Serbest ticaret sisteminin ilerlemesinin önündeki en büyük engel olan bu sistem tarih boyunca çeşitli girişimlerle engellenmiş ve sistem içerisinde bir parça olacak iktidarlar göreve gelmiştir. Sistem içerisinde dışlinin bir parçası olmaya zorlanan uluslar zaman içerisinde kendi öz ekonomilerinin kontrolünü kaybetmişlerdir ve isteseler de istemeseler de bu sisteme dahil edilmişlerdir.

Güçlü bir ulus neden daha güçsüz bir ulusa saldırır?¹⁹ Bu sorunun cevabı için öncelikle, ‘güçlü ulusların çıkarları nasıl güçsüz ulusların çıkarlarının tam tersi şeklinde olur’ sorusuna cevap vermek gerekmektedir. Tersten bakmak gerekirse bu uluslar neden güçsüz kalmışlardır, serbest piyasaya dâhil olmadan da varlıklarını devam ettiremezler mi? Kinzer’in güçlü ulus olarak bahsettiği ABD’nin güçlü olmasındaki sebepleri çalışmamızın 1. Bölümünde anlatmıştık. Burada değineceğimiz konu bu gücünü nasıl koruduğu ve hangi girişimlerde bulunarak uluslararası sistemin devamını nasıl sağladığını açıklayacağız.

Kapitalizmin müdahalesi, daha da özele indirgersek Amerikan müdahalesinin, sebepleri arasında bazen Hawaii’de olduğu gibi keşfedilmemiş kaynakların kullanımı için kendi yandaşı bir hükümet kurmak, kimi zaman Irak’ta ki örneğinde göreceğimiz gibi, dünya güvenliği açısından sorun teşkil eden ve kitle imha silahları barındırdığı iddia edilen bir devleti kapitalist sistemin içerisine dahil etmek ve bir güvenlik sağlamak için, kimi zaman da

¹⁸ Marx, Engels, a.g.e., s. 73

¹⁹ Kinzer, Stephen, Darbe Hawaiden Irak’a Amerikan Rejim Değişikleri Yüzyılı, çev. Zeynep Beler, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, s.9

Afganistan’da rastlayacağımız gibi, uluslararası terörizmle mücadele etmek adı altında ileri sürülen sebepler gösterilmiştir.²⁰

Amerikan müdahesinin tarihine bakıldığında 19. Yüzyılın son çeyreği ve 20. Yüzyılın ilk yarısında yapılan müdaheler daha çok sermaye birikimi sürecinde olduğu ve Avrupalı rakiplerine karşı bir mevzi ele geçirme çabası olarak değerlendirilebilir. Soğuk Savaş’ın başlaması ile yapılan müdahaleler ise daha çok SSCB’yi çevreleme politikasının bir örneği olarak görülmektedir. Soğuk savaş sonrası yapılan müdahaleler ise insani müdahale kavramı çerçevesinde değerli ve jeopolitik öneme sahip alanlar üzerinde hegemonya kurma çabası olarak yorumlanabilir.

Sistemin devamını sağlayacak yöneticilerin iktidara getirilmesi ve bu iktidarların yardımı ile o ülkeye çok uluslu şirketleri aracılığıyla girerek ekonomik ve siyasi anlamda tavizler elde etmesi, borç verdiği bir ülkeden Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda lehte bir oy alması da bu müdahalelerin meyveleri arasında sayılabilir. Tarihsel olarak, ABD tarafından yapılan müdahalelerin en önemlilerinden birisi İran’a yapılan müdahaledir. İran’da 1951 senesinde petrol sanayisi devletleştirildi, yani imtiyaz sahibi yabancı şirketlerin elinden hisseleri alınarak devletin bizzat denetimine geçti. İran gibi küçük bir ülke büyük bir devlete başkaldırmıştı ve petrol sanayisini millileştirmişti, belki de ayaklanmanın fitili ateşlenecekti. Bu konu dünyadaki petrol üreticisi ülkeler için bir örnek olabilirdi. Ancak ABD, tahtan indirilen ve ABD ile işbirliği yapan şahın desteği ve kullandığı karşı propaganda yöntemi -ki bu propaganda için Amerikan yönetimi İran’lı bürokratlara 150.000 dolar rüşvet dağıtmıştır- sonucunda 1953 senesinde Musaddık yönetimi devrilmiş²¹ ve yerine yeniden Amerikan yanlısı şah göreve getirilmiştir.²²

Soğuk savaş dönemindeki çevreleme politikasının bir gereği olarak İran’dan sonra ABD Uzak Doğu’da da faaliyetler içerisinde bulunmuştur ve burada çok da başarılı olduğu söylenemez. Vietnam ABD için tam bir fiyasko olmuştu ve Uzak Doğu’da bir kalesini kaybetmişti. Sistem her zaman mükemmel işlemiyordu tabi. Bu yenilginin akabinde riskleri en aza indirmek için yapılan çalışmaların başında Şili örneğinde olduğu gibi, ülke yönetiminde bulunan ya da ileride yönetimde bulunacak kişilerin ABD’de eğitim görmesi ve serbest piyasa sisteminin doğruları içerisinde şekillenmesi politikası izlenmiştir. O dönemlerde sosyalist bloka yakınlaşan ülkeler kapitalist bloka isteseler de istemeseler de

²⁰ Kinzer, a.g.e

²¹ Klein, a.g.e. s.78

²² Kinzer, a.g.e.s.153-174

çekiliyorlardı. Şili de bunlardan biriydi ve Şilili gençler Chicago Üniversitesi'nde iktisat bölümüne burslu şekilde yollanarak eğitim alıyor , döndüklerinde ise küçük Friedman'lar olarak dönüyorlardı.²³

Şili'de Allende'nin, İran'da Musaddık'ın başına gelenler tesadüf değildi ve ikisinde de ortak amaç kapitalizmin ilerlemesi için önüne çıkan engelleri aşmaktı. Bu hükümetleri devirmek için işbirliği içerisinde bulundukları gruplar kimi zaman ABD'nin karşısına başka bir tehlike olarak çıkabiliyordu. El-kaide ve Usame bin Ladin örnekleri bu duruma en güzel örneklerdir.²⁴ Milli ve kalkınmacı ekonomi kapitalist sistem içerisinde bulunan bir devlet için istenmeyen bir durumdu ve bu sistemi devam ettirmeye çalışan ya da bu sisteme geçmeye çalışan devletler cezalandırıyordu.

Yukarıda bahsedilen klasik müdahalelerin sonrasında Kapitalizm giderek bütün ülkelere yayılmaya başladı ve SSCB'nin de dağılması ile şu an dünyada kapitalist sistemin dışında ülke sayısı yok denecek kadar azdır. Herkes kapitalist olduğunda ortaya çıkan sorun ise şimdi ne olacak? Amin Maalouf bu durumun sonucu olarak batılı toplumlar kendi değerlerinin bütün ülkelerde olmasını sağlamaya çalışarak kendi sonları getirdiklerini ileri sürmekte ve kapitalist sistemin içerisinde birer aktör olan Çin ve Hindistan'ın ABD ve Avrupa'nın sonunu getireceğini savunmaktadır.²⁵

Kapitalizmin son zamanlarda geliştirdiği özelliği ise felaket kapitalizmi olarak adlandırılan ve en kötü durumlardan bile faydalanmaya çalışan bir sistem durumuna gelmiş olmasıdır. Örneğin Japonya'da meydana gelen tsunami sonrası harap olan yerlerin yeniden inşası yeni pazarlar ve iş imkanı doğurmuştur ve bu felaket bir hediye olarak algılanmıştır. Hatta bu yöntem o kadar abartılmıştır ki ülke içerisinde yeni bir politika benimsetmek için öncelikle ülke krizde imajı veriliyor ve kriz döneminde istenilen değişiklikler yapılıyordu. 11 Eylül saldırıları sonrası ABD savunmasında ve askeri politikalarında meydana gelen değişimler ya da Afganistan müdahalesini meşrulaştırması gibi örnekler verilebilir. Falkland savaşı sırasında İngiltere'nin yaptıkları ve ulusal politikalarda meydana gelen özelleştirmeler de buna örnektir. Bir başka ilginç örnek de yine Kanada'nın uluslararası kredi derecelendirme

²³ Klein, a.g.e., s.79

²⁴ Kinzer, a.g.e s.341-366

²⁵ Maalouf, Amin(2011), Çivisi Çıkmış Dünya, çev. Orçun Türkay, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s.33

kuruluşundan kredi notunu düşürme telebinde bulunması ve halka krizde imajı verilerek yeni düzenlemeler için meşru bir zemin hazırlanmasıdır.²⁶

Sistemin varlığını korumak için yapılan müdahalelere değindikten sonra şimdi kapitalizmin sosyal hayat ve çalışma hayatı üzerindeki etkilerine değinebiliriz.

BÖLÜM IV

Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor

Modernite ve Yıkım

Kapitalist sistem içerisinde insan artık doğal dengesinin dışına çıkarılmış ve makineleşme sürecine girmiştir. Hem çalışma hayatında hem de özel hayat içerisinde artık düşünmeye zamanı kalmamış ve kafasında tek bir soru kalmıştır: ‘yarın ne olacak’? Çünkü modern toplumda insanlar günlerini geçirirken uzun vadeli planlamalar yapmaktan ziyade o anki durum içerisinde ne fayda elde edebilirse onun peşinden koşmakta ve hayatını idame ettirmeye çalışmaktadır. Bugün yaptığı bir yapıyı yarın yıkmak zorunda kalmış, hatta yarın yapacağı yapıyı bugünden dahi yıktığı da görülmüştür.²⁷ İnsanlar arasındaki mesafe kısaldıkça uzamaya başlamış, benzerlikler artmaya başladıkça insanlar birbirinden farklı olmaya yüz tutmuşlardır. Mevcut değerler bugünü açıklayamaz olmuş, öz benliğini yitiren insanoğlu yeni bir kılıfa sokulmaya başlamıştır. Sadece üreten ve tüketen insan modeli, düşünen insan ve sorgulayan insanın mezarını kazmıştır. Bulunduğu çevreye ayak uydurmak konusunda sıkıntı yaşamayan insan, bu duruma alışmış ve sanki yaratılıştan beri bu değerlere sahipmiş gibi hareket etmeye başlamıştır. Bilim ve teknoloji geliştikçe insanlık zayıflamıştır. Eleştiriler de artık sistem içerisinden yapılmaktadır ve eleştirirken kullanılan değerler de aslında modernitenin ürettiği değerlerden biridir. Modernite hem kendini yenilemek de hem de insanı yenilemektedir. “*Modern toplum bir kafes olmakla kalmaz, modern toplum da o kafesin parmaklıklarınca biçimlendirilir*”.²⁸

Modern toplumda üretilen her şey yok edilmek üzere üretilmektedir ki yenisi yerine üretilebilsin. Üretimin geldiği nokta insan hayatının aldığı boyutu göstermek açısından önemli

²⁶ Klein, a.g.e., s.196-215

²⁷ “Çünkü oluşan her şey yok olmayı hak eder” Berman , Marshall, Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor, çev. Ümit Altuğ, Bülent Peker, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011, s.75

²⁸ Berman ,a.g.e. s.45

bir ibaredir. Bu üretim sisteminde insanlar öyle bir ruh haline girerler ki yapmakta oldukları işi sevmeye zorlanırlar ve bu iş onlar için olmazsa olmaz noktaya gelir.²⁹ Ya da çalıştıkları iş onlar için boyun eğme, kabullenme ve gelecekle alakalı plan yapmama manasına gelir. Zaten çalıştıkları iş geçicidir, sonsuza kadar bu işi yapmayacaklardır.³⁰ Hem zaten bu işi yapmak istemeseler de bir “yedek işçi ordusu” dışarıda beklemektedir. Makineler karşısında insanlar üstünlük sağladıkça makinelere muhtaç olmaktadır ve makineler olmadan insanlar üretemez duruma gelmeye başlamıştır. Saf emek gücü ile üretilen ürünler ortadan kalkmaya başladıkça, emeğin saflığı da ortadan kalkmış ve emek meta olmaktan daha ileri bir boyuta geçmiştir.

İnsanlık modern toplum içerisinde yaşarken bu modern toplumu da yok etmeye başladı ve postmodern³¹ topluma doğru bir adım attı. Mimari, resim, edebiyat ve film başta olmak üzere hayatın her alanında yeni akımın etkisi görülmeye başladı artık insanlar bir o kadar duyarlı ve bir o kadar da vurdumduymaz olmaya başladı. Çelişkiler içerisinde bir tutarlılık beslemeye, rutin içerisinde heyecanlar aramaya başladı. Büyük alışveriş merkezleri artmaya başladıkça insanlar birbirlerine yakınlaşmaya başladı ancak o devasa alışveriş merkezlerindeki insanların ne yanında ki insandan ne de içerisinde bulunduğu mekandan bir beklentisi kalmamıştır. Olaylar ve olgular değiştikçe sabit kalan şey tüketim üzerine kurulmuş devasa binalar ve büyüleyici kentlerden başkası olmamıştır.

Baskı ve Denetim

İnternet ve iletişim teknolojisinde meydana gelen gelişmeler ve insan nüfusunun giderek inanılmaz boyutlara ulaştı. İnsan yığınlarının yaşadıkları mekanlar arasındaki mesafelerin giderek yok olmasına bir tedbir ve bu durumun bir sonucu olarak bu insanları bir arada tutmak ve denetlemek için inanılmaz yöntemlere başvuruldu. Sürekli, insanlar üzerinde gözetleyici kameralar ve tüm hareketlerini kontrol altında tutmak için oluşturulmuş mekanizmalarla insanlar her zaman izlenildiği hissini hafızalarının en önemli yerlerine yerleştirmişler ve muhalefet etme özgürlüğü ya da düşüncesi yok edilmiştir. Basın yayın organları insanların algılarını istenilen şekilde yönlendirmek için kullanılmaya devam etmekle birlikte toplumun yaptığı her türlü eylemler de denetime tabi tutulmaya devam etmektedir. Broşürler, filmler, müzik ya da futbol maçları gibi enstrümanlara insanların hafızaları silinmiş ve düşünme eylemi ikinci planda kalmak koşulu ile muazzam bir kabullenme hissi uyandırılmıştır. Bu sistemin yanlış olduğunu anladığınız zaman ve değiştirmek için girişimde

²⁹ Huxley, Aldous, Cesur Yeni Dünya, İstanbul, Edip İhsan Polat, Yaba Yayınları, 2010, s.7-12

³⁰ Sennet, Richard,, Karakter Aşınması, çev. Barış Yıldırım, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2010, s.66-79

³¹ Harvey, David, Postmodernliğin Durumu, çev. Sungur Savran, İstanbul, Metis Yayınları, 1997, s.21

bulunduğunuz zaman, insanlara gözlerinin önünde duran gerçekleri aşık kılmaya kalkıştığınız zaman ise, deli damgası yiyip, zihinsel ve ruhsal bazen de fiziksel linç girişimlerine maruz kalmaktan kurtulamaz duruma gelirsiniz. İnsanlar post-modern toplumda sadece yürüyen et yığınlarına dönüşmeye başladılar. Hayatı gitgeller içerisinde yaşamaya başlayan insan değerlerden arındırılmış ve robotlaşma evresinde yaşamını devam ettirmeye başlamıştır. Sistemin devam etmesi için, güvenlik kameraları hayatımızın her alanında bizi izleyen bir “ big brother” gibi olmaya başlamış ve biz artık o brotheri göremez hale gelmeye başlamışsınızdır.³²

Köyşehirler

Modern toplumda şehirler insan yığınlarının birbirlerine olan yakınlıklarından dolayı uzaklaştıkları ve tüketim mekanizmasının en iyi işleyen mekanizması durumundadır. Baskı içinde yaşayan insanlar bu şehirlerde icat edilen bulvarlarda bir araya gelerek modern dünya içerisinde hem kendine bir yer edinmekte hem de insanlardan olabildiğince kaçmaktadır. Kendi türünün farklı örneklerini burada gören insanoğlu kendi türüne yabancılaşır ve insan olmaktan vazgeçme noktasına gelir ya da o yadsıdığı insanın yerini almak için çaba sarfetmeye girişir. Çünkü bu sistemde insanlar en alt kademeden en üst tabakaya çıkmak için ellerinde imkan olduğu kanısındadır ve ‘yeterince’ çalıştıktan sonra o mertebeye ulaşabileceğinin bilincindedir. Modernitenin kendini yok ederek hayatta kadının en bariz örneklerinden biri de zamanında insanlar için buluşma noktası olan bulvarların günümüzde otoyollara dönüşmesidir.³³

Petersburg, Paris, Londra, Newyork, Amsterdam, Tokyo, Şangay ya da İstanbul gibi şehirler giderek merkezileşmenin ve insanların bir araya toplanmasının simgesi durumuna gelirken giderek yalnızlaşmanın ve farklılaşmanın da simgesi durumuna gelmeye başlamıştır.³⁴Alt dairesinde yaşayan insanın adını dahi bilmez duruma gelen insan, internet üzerinden binlerce kilometre uzaktaki insanla muhabbet edebilmektedir. Öyle ki insanlar sokakta yürürken birbirlerini fark etmemektedir artık.³⁵

³² Orwell, George, 1984, çev. Celal Üster, İstanbul, Can yayınları, 2011
Huxley, a.g.e.

³³ Berman, a.g.e., s. 224

³⁴ Harvey, a.g.e, s.85

³⁵ Berman, a.g.e. s.302

Bu İşi Severecek Yapmıyorum:

“Nasıl Olsa Sonsuza Kadar Bu İşte Çalışmayacağım”

Çalışma hayatında meydana gelen değişimler ve emek ve üretim mekanizmaları arasındaki ilişkinin farklı boyutlara ulaşması ile birlikte iş ve emek arasında bir yadsıma durumu meydana gelmeye başlamıştır. Estetik kaygıların ortaya çıkması postmodern üretim sürecinin bir yansıması olarak ortaya çıkarken, sosyal sigorta güvencesinden uzak ve sözleşmeli personel çalıştırma prensibi³⁶ de esnek çalışma mekanizmasının yansımaları arasında gösterilebilir. Yeni çalışma modellerinde esnek çalışma olgusu giderek uygulamaya geçmeye çalışırken bu işçiler üzerinde bir denetim kurabilmek için yine ağlar kurulmaktadır. Telefon, internet gibi kitle iletişim araçları üzerinden çalışan insanların işlerini yapıp yapmadığı kontrol edilmektedir.³⁷

Oluşturulan yeni sistemde insanların başarılı olmaktan başka şansları yoktu ve yedek işçi ordusunun yerini alabileceği ihtimali de çalışma hayatında değersizleşmesine ve aynı zamanda da sistemin işlemesi için gerekliliğinin artmasına sebep olmaktadır. Çalışma hayatının getirdiği şartların insanların emeklerine yabancılaşmasına³⁸ ve çalıştıkları iş ile aralarındaki bağlantının giderek silikleşmesine sebep olmaktadır. Kapitalist üretim sistemi insan karakteri üzerinde tahrip edici etkilere yol açmaktadır ve rekabet ortamında güçlü olan ayakta kaldığı için insan sürekli dirayetli olmak zorundadır ve psikolojik olarak da ayakta kalmalıdır. Üretim sürecinde insan emeğinin oynadığı rolün giderek değişmesine ve üretim araçları ile arasındaki ilişki emeğinin ürettiği ürünleri alamaz duruma gelmesine yol açmıştır.

Kişiyukarıdaki süreç sonrasında gündelik işler bulmak durumunda kalmıştır ve yaptığı işi severecek yapmamaktadır kaldı ki iş hayatında kendisine herhangi bir ihtiyaç duyulmadığı ve okyanusta bir damla olduğunu düşünmekte ve esnek kapitalist süreçte çevreye karşı da bir kayıtsızlık içerisine girmiştir.³⁹

³⁶ Harvey, a.g.e., s. 374-375

³⁷ Sennet, a.g.e. s.50

³⁸ Yabancılaşma kavramı için bkz. Marx, Karl, 1844 El yazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe, Kenan Somer, Eriş yayınları, 2003, s.60-75

³⁹ Sennet, a.g.e., s.154

SONUÇ

Kapitalizm boyut ve şekil değiştirerek varlığını korumaya çalışmaktadır ve her türlü durumdan ve krizden çıkmak için yapısal ve şekli değişimler geçirmektedir. Kapitalizmin tarih boyunca geçirdiği süreçleri, doğa, insan, felsefe ve çalışma hayatı üzerindeki yansımalarına değindiğimiz bu çalışmada kapitalizme farklı açılardan bakmaya çalıştık. Bir üretim sistemi olarak kapitalizmin, hayat tarzı olarak kapitalizme evrilmesi sürecinde hangi aktörler ve birimler üzerinden varlık sorunsalı yaşadığını izah etmeye çalıştık.

Sistem var olmak için kendi yavrularını yiyebilecek kadar acımasız, her zamana ve duruma ayak uydurabilecek kadar da değişime açık bir görünüş sergilemektedir. Sistem içerisinde yapısal krizler sürekli kendini tekrar etmektedir ve bu krizler kapitalizm var olduğu müddetçe olmaya da devam edecektir.

Şehirler değişiyor, insanlar başkalaşıyor, sistemler evriliyor, devletler ve hükümetler yıkılıyor, inançlar anlamsızlaşırken inanç üzerinden politikalar yoğunlaşıyor, emek ucuzlaşıyor, terörizm ve uluslararası suçlar artıyor ve insanlar arasındaki mesafeler kısaldıkça insanlar birbirlerine uzaklaşmaya ve kendi kabuklarına çekilmeye başlıyorlar. Simgeler önem kazanırken gerçekler arkaplanda kalmaya başlıyor, yaşam standartları arttıkça geçim sıkıntısı büyüyor ve ötekiler giderek artmaya başlıyor. Bu saydığımız kavramsal değişimler kapitalist bir dünyanın ne hale geldiği noktasında ortaya atabileceğimiz analizlerden bir kaçını oluşturmakla birlikte yaşadığımız dünyada olumsuzları olumlamaya ve yanlışları düzeltmeye olan zorunluluk ve ihtiyacımız da giderek artıyor.

KAYNAKÇA

- 1- Marx, Karl, Kapital, Söзде İlkel Birikim, çev. Alaattin Bilgi, Eriş Yayınları
- 2- Galeono, Eduardo, Latin Amerika'nın Kesik Damarları, çev. Atilla Tokatlı, Roza Hakmen, Çitlembik Yayınları, İstanbul, 2006
- 3- Karl Polanyi , Büyük Dönüşüm, çev. Ayşe Buğra, İletişim yayınları, İstanbul, 1984
- 4- Marx, Karl, Engels, Friedrich, Kömünist Manifesto, çev. İlhan Erman, 2008,
- 5- Friedman, Milton, Kapitalizm ve Özgürlük, çev. Doğan Erberk, Nilgün Himmetoğlu, Plato Yayınları, İstanbul, 2011
- 6- Klein, Naomi, Şok Doktrini Felaket Kapitalizminin Yükselişi, çev. Selim Özgöl, agora Kitaplığı, İstanbul, 2011
- 7- Hayek, Friedrich von, Kölelik Yolu, çev. Turhan Feyzioğlu, Atilla Yayla, yıldırım Arsan, Liberte Yayınları, Ankara, 2010
- 8- Kinzer, Stephen, Darbe Hawaiden Irak'a Amerikan Rejim Değişikleri Yüzyılı, çev. Zeynep Beler, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007
- 9- Maalouf, Amin (2011), Çivisi Çıkmış Dünya, çev. Orçun Türkay, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- 10- Huxley, Aldous, Cesur Yeni Dünya, İstanbul, Edip İhsan Polat, Yaba Yayınları, 2010
- 11- Sennet, Richard,, Karakter Aşınması, çev. Barış Yıldırım, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2010
- 12- Harvey, David, Postmodernliğin Durumu, çev. Sungur Savran, İstanbul, Metis Yayınları, 1997
- 13- Berman , Marshall, Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor, çev. Ümit Altuğ, Bülent Peker, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011
- 14- Orwell, George, 1984, çev. Celal Üster, İstanbul, Can yayınları, 2011
- 15- Marx, Karl, 1844 El yazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe, Kenan Somer, Eriş yayınları, 2003